

Prikazi, ocjene

Tezaurusni portret čovječjega tijela, Anja Nikolić–Hoyt, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2014.

Nedavno je u izdanju Hrvatske sveučilišne naklade izašla knjiga Anje Nikolić–Hoyt pod naslovom *Tezaurusni portret čovječjega tijela*. Riječ je o knjizi koja se temom nastavlja na prvu knjigu iste autorice, *Konceptualna leksikografija: prema tezaurusu hrvatskoga jezika*, iz 2004. godine. Knjiga ima 153 stranice teksta, a sastoji se od predgovora, osam poglavlja, sažetka na engleskom jeziku i bilješke o autorici. Nakon svakog poglavlja nalazi se popis korištene literature. Sva su poglavlja osim jednog napisana posebno za knjigu (drugo je poglavlje objavljeno u zborniku *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* u Novom Sadu 2013. godine).

U knjizi autorica prikazuje teorijska i metodološka promišljanja vezana uz sastavljanje *Somatskoga tezaurusa*, odnosno tezaurusa ljudskog tijela za hrvatski jezik. Temom i pristupom knjiga će biti zanimljiva lingvistima i leksikografima, ali, zbog svoje pristupačnosti te bogatstva primjerima, i studentima diplomskih i doktorskih studija lingvistike i različitih filologija. Teorijski je smještena u okvir kognitivne lingvistike, koji je posebno prikladan za tu svrhu. U knjizi se, naime, ističu tri ključne poveznice somatskog tezaurusa i kognitivne lingvistike: veza između tijela i shvaćanja jezika, veza između znanja o jeziku i znanja o svijetu i pristup jeziku na temelju cjelovite (mogli bismo reći »nerecenzirane«) jezične uporabe. Te su tri teme potka koja povezuje knjigu u jedinstvenu cjelinu.

Prvo poglavlje, *Naše čudesno tijelo*, bavi se važnošću tijela i utjelovljenja u našoj konceptualizaciji svijeta, kao i ulogom tijela kao predmeta koji opisujemo jezikom (što je temelj somatskog tezaurusa). Tijelo se u kognitivnoj lingvistici shvaća kao entitet koji ograničava našu spoznaju, a jezik se shvaća »kao instrument identifikacije konceptualnih struktura« (str. 11). Dakle, jezik i tijelo u međusobnom su odnosu u kojem jedno određuje drugo. Izrada tezaurusa ljudskog tijela mogla bi se činiti jednostavnim zadatkom jer nam je tijelo svima zajedničko. Međutim, upravo ga odnos međusobnog određivanja usložnjava. Naime, tezaurus nije skup »objektivnih« znanja o ljudskom tijelu jer, kao što navodi autorica, iščitavanje tijela nije neutralno (str. 12). Drugim riječima, premda se različite »kognitivne konstante« (str. 18) mogu izvoditi na temelju tijela, tijelo je i moguć izvor varijabilnosti. To se posebice očituje, primjerice, u leksičkim prazninama u različitim jezicima, na temelju čega autorica predlaže da se popis dijelova tijela shvati kao otvoreni popis. Sve u svemu, tezaurus se u knjizi shvaća široko, kao »riznica jezičnog blaga« (str. 37), vodeći se humanističkim pristupom u kojem *sve* »tezurira« (str. 36).

Što to točno znači da sve tezurira opisuje se u drugom poglavlju pod naslovom *Somatski tezaurus hrvatskoga jezika: od glave do pete*. Ovdje se daje struktura dijelova rječničkog članka (budućeg) somatskog tezaurusa. Postavka

tezauriranja svega vidljiva je iz tipično kognitivnolingvističkog pristupa, u kojem se ne pravi razlika između rječnika i enciklopedije. U tom smislu, somatski tezaurus i njegova struktura odražavaju širinu konceptualnih odnosa, gdje se, osim klasičnih dijelova koji se nalaze i u prinstonskom WordNetu (npr. sinonimija, hiponimija, meronimija), u tezaurusu navode i drugi jezični (i konceptualni) odnosi. Tako u somatskom tezaurusu nalazimo asocijativne odnose (npr. uz natuknicu MOZAK pronaći ćemo asocijativnu vezu s riječju *svijest*), kao i jezične konstrukcije povezane s osnovnom natuknicom. Primjerice, uz natuknicu OČI naći ćemo kolokaciju *krupne oči* (str. 95), uz natuknicu RUKA morfosemantički povezan glagol *uručiti* (str. 112), kao i glagolsku konstrukciju *dignuti ruke* (str. 113), a uz natuknicu JEZIK i frazeološki izraz *sladak na jeziku* (str. 120). Na taj se način u praksi ostvaruje kognitivnolingvističko načelo prema kojem su jezik, svijet i spoznaja u stalnoj vezi. Naime, navedeni odnosi jasno povezuju naša znanja o jeziku s našim znanjima o svijetu, na temelju uvjerenja da jezik nije samo odraz spoznaje nego i sredstvo spoznavanja.

U narednim četirima poglavljima autorica razrađuje one dijelove natuknice koji su svojstveni upravo somatskom rječniku, a to su: morfosemantički odnosi (poglavlje *O prožimanju semantičkih i morfoloških struktura*), kolokacijski odnos atribucije (*Atribucija i modifikacija somatskih svojstava*), odnosi imeničkih natuknica s povezanim glagolima (*O djelovanju i radnjama tijela: pogled u funkcionalnu sastavnicu tezaurusne arhitekture*) te asocijativni odnosi (*Asocijativni odnosi i zajedničko znanje*). Svako od poglavlja donosi jednu ili više studija slučaja koje pokazuju na koji se način u somatskom tezaurusu obrađuje navedeni odnos i koji su problemi njegove obrade.

U trećem se poglavlju govori o morfosemantici, gdje se naglašava kognitivnolingvistička postavka da su znanja o jeziku i znanja o svijetu povezana. Morfosemantičke strukture u tezaurusu pripadaju imenicama, glagolima i pridjevima, a u poglavlju su navedeni primjeri odnosa (npr. uz natuknicu OKO/OČI doći će i morfosemantički povezane umanjenice *očice* ili *okice* itd.). Također se uspoređuju tvorbeni i morfosemantički obrasci hrvatskog i srpskog jezika na temelju leksikografskih izvora (koji uključuju *Semantičko-derivacioni rečnik srpskog*) i računalnih korpusa.

U četvrtom se poglavlju obrađuje odnos atribucije, odnosno kolokacije imeničke natuknice i pridjeva koji je opisuju. Poglavlje se, uz kognitivnu lingvistiku, teorijski oslanja i na funkcionalističku teoriju značenja pridjeva R. M. W. Dixona u proširenju Ivana Markovića. Navode se primjeri za deset značenjskih kategorija koje će se naći u somatskom rječniku, pa bi, primjerice, pridjevi koji se odnose na kategoriju oblika bili *okrugao* (*okruglo lice*), *šiljast* (*šiljast nos*), *klempav* (*klempave uši*) itd. (str. 82–83). Naglašava se da je atribucija s jedne strane slučajna, a s druge neraskidivo povezana s biti entiteta o kojem je riječ. U tom smislu, odnos atribucije nije *potreban* za konceptualizaciju nekog entiteta (oči su oči, bile smeđe ili zelene), a s druge je strane atribucija neraskidivo povezana s našom sposobnošću predočavanja tog entiteta (oči ćemo predočiti kao smeđe ili zelene, a teško kao neodredene; za raspravu v. 93. str.). Stoga navođenje atributa u rječniku itekako ima smisla. Ja bih ovdje dodao da atributi mogu svjedočiti i o tome kako neki entitet konceptualiziramo u nekoj

kulturi (J. R. Firth bi, u dobroj maniri prošlostoljetnih funkcionalista, rekao da riječ poznajemo prema riječima s kojima se druži, tj. kolocira, a kognitivci bi dometnuli da se riječi jasno vežu uz koncepte). Dakle, poznavanjem kolokacija dolazimo do tzv. središnjih znanja o istaknutim elementima nekog koncepta.

U petom se poglavlju govori o odnosu imenice kao glavne natuknice s glagolom, što se naziva funkcionalnim odnosom, a navodi se primjer natuknica OKO/OČI (str. 105–108) i RUKA/RUKE (str. 109–115). Tako oči kolociraju s glagolom *izbuljiti* (*izbuljiti oči*), ali je s natuknicom OKO/OČI povezan i glagol *mjerkati* (to je radnja koju činimo očima; str. 105). Navedeni primjeri pokazuju da nije samo riječ o odnosu kolokacije nego o široko shvaćenom konceptualnom odnosu koji se karakterizira kao »raznorodni aspekti djelovanja« krovnog somatizma (str. 100). Možda bi se moglo reći da je krovni somatizam eksplicitni sudionik radnje opisane glagolom (kao kod kolokacije *izbuljiti oči*) ili dio njegove semantičke strukture (kao kod glagola *mjerkati*: ne možemo *mjerkati* zatvorenih očiju, premda imenica *oko/oči* nije dio samog jezičnog izraza). Budući da je funkcionalni odnos shvaćen ovako široko, ali i s obzirom na veću shematičnost glagola u odnosu na imenice (»veća značenjska raslojenost glagola«, str. 101), očekivano, ovdje se javljaju heterogeni primjeri, od kojih se neki odnose na vrlo karakteristične radnje (*škrgutati zubima* specifična je kolokacija, a odnosi se na radnju vrlo specifičnu za zube; str. 100), a druge na manje specifične radnje (*polomiti zube* razmjerno je karakteristična kolokacija, ali se *polomiti* mogu i drugi entiteti, npr. *polomiti kosti*, *polomiti rebra* i sl.; v. str. 101).

U šestom se poglavlju na važnost veza između znanja o jeziku i svijetu upućuje obradom asocijativne sastavnice tezaurusa. Asocijativni su odnosi vrlo raznorodni po tipu veza (v. opis na str. 118), što ne znači da asocijacije povezane s nekim pojmom ne mogu biti zajedničke i kulturno određene. Upravo takve, općenite asocijacije svojstvene većini govornika hrvatskog (str. 121) našle su se u rječniku, a idiosinkrastične veze nisu njegov dio. Kao primjer navedene su veze s natuknicom MOZAK, koji ujedno pokazuje da asocijativne veze odražavaju spregu svakodnevnih i znanstvenih spoznaja (str. 125). Na taj se način ukazuje na treću temu – cjelovitost jezika, gdje na naše svakodnevno razmišljanje i jezik utječu različita stručna znanja koja su se u današnje doba integrirala među svakodnevna (kao što su npr. različita bolesna stanja, poput demencije, koja vežemo uz natuknicu MOZAK, v. str. 124).

Obrada jezika kao cjelovitog entiteta nastavlja se i u sljedećem poglavlju pod naslovom *Promjena statusa razgovornoga jezika u suvremenoj hijerarhiji idioma javne komunikacije: ekskurs o stražnjici*. Autorica se u ovom poglavlju zalaže za stav da nestandardni jezik mora biti dio tezaurusa, što zorno ilustrira primjerom različitih znanja o jeziku i svijetu povezanih s dvjema (naizgled istoznačnim) riječima: *guzica* i *stražnjica*. Pokazuje se da je vezâ uz riječ *stražnjica* znatno manje nego uz riječ *guzica*, zbog čega se autorica zalaže za novu leksikografiju koja je lišena normativnih pretenzija (str. 134). Takav je pristup, baš kao i onaj koji se zalaže za integraciju svakodnevnih i stručnih znanja, utemeljen na kognitivnolingvističkom uporabnom modelu, prema kojem jezična uporaba (kakva god ona bila) mora biti temelj lingvističkih istraživanja.

Posljednje je poglavlje svojevrsni dodatak koji pokazuje jednu vezu somatskog tezaurusa s prošlošću. Autorica donosi prijepis glosara A. M. Miškova s prijelaza 19. u 20. stoljeće, i to onog njegova dijela koji se bavi ljudskim tijelom. Navedeno je poglavlje u skladu s pristupom u kojem je tezaurus – pa onda i njegova obrada u ovoj knjizi – riznica jezičnog blaga, a daje nam uvide u stanje jezika u navedenom razdoblju.

Knjiga Anje Nikolić–Hoyt čita se lako i puna je brojnih zanimljivih teorijskih i praktičnih detalja. Utemeljena je na odgovarajućoj suvremenoj literaturi, i hrvatskoj i stranoj. Autorica uspijeva iznaći odgovarajući balans između teorije i prakse: s jedne strane pokazuje teorijsku utemeljenost tezaurusa, ali s druge strane taj dio rada čitatelja ne zamara jer primjeri i leksikografska praksa pretežu. U tom smislu riječ je više o induktivno nego o deduktivno napisanom radu. Zbog toga gdjegdje veze između pojedinih poglavlja i problema nisu eksplicitno izrečene pa čitatelju postaju jasne tek nakon što pročita cjelinu. Dojam cjelovitosti donekle umanjuje i navođenje literature nakon svakog poglavlja, umjesto na kraju knjige. Ipak, riječ je o dvama uredničkim detaljima koji ne umanjuju čitljivost i korisnost knjige.

Sve u svemu, *Tezaurusni portret čovječjega tijela* Anje Nikolić–Hoyt vrijedan je i zanimljiv prilog teorijski utemeljenoj leksikografskoj praksi. Riječ je o prvoj novijoj znanstvenoj monografiji koja se bavi teorijskim pristupom leksikografiji kao primijenjenoj disciplini, što je posebno dobrodošlo u hrvatskoj kognitivnoj lingvistici nakon nekoliko monografija koje se bave mahom semantikom i gramatikom. Na taj se način Hrvatska uključuje i u svjetske trendove. Anja Nikolić–Hoyt jasno pokazuje da su veze između tijela i jezika te znanja o jeziku i svijetu sagledane cjelovito ključne za izradu somatskog tezaurusa, još jednom ističući integriranost tzv. »bazične« i »primijenjene« (kognitivne) lingvistike.

Mateusz–Milan Stanojević